

ŠTEFAN ŠUTAJ

A Beneš-dekrétumok a magyar kisebbségek történeti tudatában

A második világháború befejezése után a vezető csehszlovák politikusok úgy vélték, hogy az új államot a csehek és szlovákok nemzeti államaként, a nem szláv kisebbségek kizárásával kell felépíteni. Egyenes következménye volt ez a háborúnak és annak a helyzetnek, melyben nemcsak a csehszlovák állami szervek, hanem a győztes hatalmak is az ország szétesésének egyik okát a német és magyar pártok csehszlovákiai tevékenységében látták. Az intézkedések azonban mégsem valósultak meg teljesen az állam vezetőinek elképzelései szerint. Annak ellenére, hogy a magyar és a német kisebbséggel szembeni eljárás főleg a kitelepítést illetően különböző volt, a Beneš köztársasági elnök 1945-ben kiadott dekrétumaiból következő intézkedések mind Csehországban, mind Szlovákiában jórészt azonosak voltak: a szlovákiai németek és magyarok elleni fellépésnek is ezek a dekrétumok szolgáltattak jogalapot.

Az 1989-es rendszerváltást követően, a kommunizmus által 1948 és 1989 között elkövetett törvénytelenések áldozatainak kárpótlása során felmerültek olyan követelések is, melyek célja a háborút közvetlenül követő, éppen az említett elnöki rendeletek alapján történt vagyonekobjások jóvátétele volt.

Összesen tizenhárom elnöki dekrétum született, melyek a németek és magyarok, valamint a cseh és szlovák nép árulóinak és ellenségeinek megbüntetéséről rendelkeztek. Közülük az 1945. május 19-i keltezésű állami felügyelet alá helyezte a magyar és német vagyont az 1945. június 21-i 12. sz. dekrétum a náci bűnösök, árulók és segítők megbüntetéséről szól (Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács 1945. évi 33. sz. rendelete intézkedett ugyanerről), mely egyben elrendelte a németek, magyarok, árulók, a cseh és szlovák nép ellenségeinek tulajdonában levő mezőgazdasági vagyon elkobzását és szétosztását (Szlovákiában a Nemzeti Tanács 1945. évi 4. és 108. sz., illetve 1946. évi 64. sz. rendelete a németek, magyarok és árulók mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról); az 1945. október 25-i 108. sz. dekrétum az ellenséges vagyon elkobzásáról és a nemzeti újjáépítési alapról. Legjelentősebb azonban az 1945. évi 33. számú elnöki rendelet, amely a német és magyar nemzetiségű egyének állampolgárságát volt hivatott szabályozni.

A szlovákiai magyar pártok erőteljes kampányt folytatnak (különösen az utóbbi két évben) a dekrétumok felülvizsgálata, illetve eltörlése érdekében. Az emberek élénk figyelemmel kísérik ezt a törekvést, mivel a dokumentumokat a magyar etnikum által a második világháború óta elszenvedett legnagyobb sérelemnek tartják. A kampány összhangban áll a csehországi szudétánémetek már korábban megfogalmazott követeléseivel, és egyes német történészeknek a németkérdés háború utáni rendezéséről vallott nézeteivel, amelyek a dekrétumokat egyértelműen az emberi jogok durva megsértésének tartják.¹

Mindez világosan kitűnik abból a nyilatkozatból is, amit a négy magyar párt a Szlovák Köztársaság Európa Tanácsba történő felvételéhez benyújtott kérelme kapcsán tett közzé.² Az elnöki dekrétumok eltörlése szóba került 1993. május 20-án a két kisebbség képviselőinek Michal Kováč köztársasági elnökkel folytatott kerekasztal-megbeszélésein is. Az 1994-es parlamenti választáson induló magyar koalíció (Együttélés Politikai Mozgalom, Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, Magyar Polgári Párt) választási programja ugyancsak tartalmazta az 1945-ös dekrétumok eltörlésére irányuló törekvéseket. A Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom például egyaránt diszkrimináló jellegűnek tartja az SZNT 1945. február 27-i 4. számú rendeletét, a Kassai Kormányprogramot és a Beneš-dekrétumok

mindegyikét.³ Azt vallják, hogy hatásuk a mai napig érzékelhető mind anyagi, mind erkölcsi és lélektani téren. A mozgalom az emberi jogokra és a nemzetiségek egymás mellett élésére hivatkozva a rendeletek megalkotását érvénytelennek tartja, és követeli a károsultak anyagi kárpótlását.

Csehország és Szlovákia között azonban léteznek bizonyos különbségek a dekrétumok jelentőségét és következményeit illetően. Szlovákiában nem a kitelepített lakosság lép fel követelésekkel a külfölddel szemben, hanem szlovák állampolgárok, a kisebbségi magyar pártok képviselői. Fontos az a körülmény is, hogy Szlovákiában a Szlovák Nemzeti Tanács rendeletei korlátozták a dekrétumok hatáskörét. Szlovákia jóval korábban felszabadult, mint Csehország, így már az elnöki rendeletek életbe lépése előtt léteztek büntető célú intézkedések a magyar és német nemzetiségűek, valamint az árulók és kollaboránsok ellen. Ilyen például a már említett, 1945. február 27-én kiadott 4. sz. SZNT rendelet a magyarok, németek és árulók 50 hektárt meghaladó mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról. Véleményem szerint a további, vagyonelkobzással és földreformmal kapcsolatos, magyarságot sújtó intézkedéseket is a Nemzeti Tanács rendeletei határozták meg döntően, nem pedig Beneš dekrétumai.⁴

A népbíróságok felállítása Szlovákiában szintén a Szlovák Nemzeti Tanács hatáskörébe tartozott. Az erre vonatkozó rendeletek a német és magyar nemzetiségűek állampolgárságát megvonó elnöki dekrétum mellett döntő jelentőségűek a két kisebbséget sújtó későbbi, háború utáni intézkedések szempontjából.

Az alapvető problémát (amelynek következtében a mai napig időszerű a második világháborút követő évek történelme, és egyre újabb értelmezésekre ad lehetőséget) azonban a dél-szlovákiai tulajdonviszonyok bonyolultsága jelenti. Jól tapasztalható ez ma, amikor az eredeti tulajdonosok szeretnék visszaszerezni egykori vagyonukat.

A kérdés tehát két részre bontható: a kárpótoltság kijelölésére (1948-nak, a kommunista hatalomátvétel évének megkerülésére) és a dél-szlovákiai tulajdonviszonyok sokrétűségének problémájára (a vagyon megosztása szlovákok, magyarok, áttelepültek és toborzott telepések között).

Szlovákiában a kárpótlás a kommunizmus hatalomra jutása után elszenvedett törvényteleniségekre vonatkozik, vagyis az jogosult kárpótlásra, akinek az 1948. február 25-i fordulat után kobozták el a vagyonát. Ez különösen Dél-Szlovákiában teremt nagyon furcsa helyzetet, hiszen a vagyonelkobzás (amelyet ugyanazon törvény, illetve rendelet alapján hajtottak végre) más-más elbírálás alá esik, ha arra az említett időpont előtt, illetve után került sor. A kárpótlási igény csakis abban az esetben jogos, ha a vagyonvesztés a kommunista rezsim hatalomátvétele után történt. Példaértékű viszont ezzel kapcsolatban az a törvény, melynek értelmében kárpótlásra jogosultak mindazok, akiket a háború után a szovjet hadsereg egységei hurcoltak el szovjet munkatáborokba, valamint az Szlovák Állam intézkedései által sújtott zsidók.

A dél-szlovákiai tulajdonviszonyok sajátossága elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az 1938 és 1945 közötti időszakban jelentős vagyoneltolódásra és tulajdonoscserékre került sor a mezőgazdaságban. Az 1938. évi első bécsi döntés következtében, amikor is ezt a területet Magyarországhoz csatolták, a szlovákok és csehek egy része pár napon belül kénytelen volt elhagyni ezt az országrészt. A földreform eredményeképpen újra elkobozták a magyar nemzetiségűek tulajdonában levő földek jelentős részét. Bár az SZNT érvényben lévő rendeletei az összes földtulajdonra vonatkoztak, körülbelül 60000 hektárnyi földterület maradt magyar tulajdonban. Sok más esetben sem történt meg a valódi elkobzás 1945 februárjáig, még akkor sem, ha a földet már elfoglalta az új tulajdonos. Még ennél is bonyolultabb volt a helyzet azoknál az embereknél, akiket erőszakkal dolgozni vittek Csehországba. Az ő földjeikre úgynevezett nemzeti biztosokat telepítettek, akik részben tulajdonosi

viszonyba kerültek. 1949 januárja után, amikor az elhurcolt magyarok kezdtek visszatérni Csehországból, a szlovák betelepülők a legtöbb esetben átadták újonnan szerzett vagyonaikat, még akkor is, ha papíron már ők voltak a tulajdonosok. Jelenleg nem egyértelmű, hogy az említett vagyonátadásokat hogyan regisztrálták a tulajdonlapokon, és a lakosság melyik része fogja igényelni a kárpótlást, ha azt kiterjesztik az 1948 februárja előtti időszakra is. A dél-szlovákiai mezőgazdasági vagyon tulajdonosi problémáit az ötvenes években „megoldotta” a kollektivizáció, mely éppen ezen a területen ment végbe a leggyorsabban.

A felsorolt tények ismeretében érthető, hogy a második világháborút követő események értelmezése a lakosság körében csakúgy, mint a pártok közti küzdelemben különleges jelentőségű. Leginkább a magyar kisebbségi sajtóra jellemző, hogy cikkeivel, melyekben a háborút követő sérelmeket elemzi, állandó figyelmet szentel a kérdéskörnek. A magyar politikai pártok állásfoglalása egyértelmű: a beneši dekrétumok megsemmisítését, a kárvallottak és utódaik megkövetését és kárpótlását követelik.⁵ Mivel a kérdés nagyon időszerű, a lakosság véleményére is kíváncsiak voltunk. 1993. június 16-28. között a Szlovák Statisztikai Hivatal a Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetével közösen reprezentatív felméréssel közvélemény-kutatást végzett a szlovákiai nemzetiségi viszonyok megítéléséről a szlovákok és magyarok által vegyesen lakott területeken. A megkérdezetteknek arra a kérdésre is válaszolniuk kellett, hogy melyik év legyen az előző politikai rendszerek okozta károk vagyoni kárpótlásának határa. A magyar és szlovák nemzetiségű lakosság válaszai között statisztikailag jelentős különbség van. Míg a szlovákok körében többségben vannak azok, akik azt szeretnék, ha a kárpótlott időszak 1948-cal kezdődne (41 százalék), addig a magyarok 31 százaléka, a szlovákoknak pedig csak 14 százaléka választotta az 1945-ös évet. A magyar nemzetiségűek jelentős része (20 százalék) viszont szintén az 1948-as évvel kezdődő kárpótlást tartja megfelelőnek. Viszonylag sok megkérdezett (a magyarok 28 százaléka és a szlovákok 26 százaléka) nem akart vagy nem tudott a kérdésre válaszolni.⁶

Az utóbbi időben a Beneš-dekrétumok semmissé nyilvánítása mellett a népbíróóságok keletkezéséről szóló rendeletek eltörlése is igényként fogalmazódott meg a lakosság körében, noha azok nem kizárólag a kollektív bűnösség elvén működtek. Például az *Új Szó* Beneš-dekrétumok vagy SZNT-rendeletek⁷ című cikkének szerzői arra hívják fel a figyelmet, hogy az SZNT a 33/1945-ös, népbíróóságokról szóló rendeletét sosem törölte el.

A népbíróóságok intézményrendszere a háborús évek következménye. A háború szörnyűségeiből fakadt az igény, hogy minél nagyobb mértékű büntetésben részesüljenek azok, akik támogatták vagy együttműködtek a háború alatt uralmon levő kormányokkal vagy a fasiszta Németországgal, illetve a horthysta Magyarországgal ugyanúgy, mint azok, akik részt vettek a dél-szlovákiai szlovákok elleni megtorlásban, vagy Szlovákia területi épségét veszélyeztették, és az ország szétbomlásán munkálkodtak. Tettesek keresése a háború befejezése után tipikus példája annak, ahogyan az emberiség a szörnyűségekre reagál, kifejezve ezzel a megtisztulás utáni vágyát, melyet a bűnösök, de néha az ártatlanok meghurcolásával kíván elérni.

Így kerültek a vétkesek listájára egyrészt Szlovákia hivatalos képviselői, parlamenti képviselők és az uralmon lévő Hlinka vezette Szlovák Néppárt előljárói, tehát mindazok, akik a németekkel közvetlenül együttműködtek. Dél-Szlovákiában a vádlottak közé elsősorban a magyar nacionalista pártok, illetve az 1936-ban létrehozott Egyesült Magyar Párt tagjai kerültek. E pártok támogatták Dél-Szlovákia

csatlakozását a horthysta Magyarországhoz, ezért a bennük való ténykedés kollaborációnak minősült, melynek elbírálása egyénenként változott a konkrét bűnök súlyossága szerint. Sok esetben azonban maga a párttagság is okként merült fel, amiért a vádlottakat vagy azok családját lakosságcserére vagy csehországi kényszermunkára ítélték, de a reszlovakizációs kérelem elbírálása során is figyelembe vették.

Egészében véve a Szlovák Nemzeti Bíróság és a népbíróságok elé 22 279 embert állítottak, melyből 8 962-t elítéltek és 13 316-ot fölmentettek. Az elítéltek között 4946 (55,15 százalék) a felmentettek között pedig 9 318 (69,97 százalék) volt a magyar nemzetiségűek száma.⁸ A népbíróságokról szóló 1945. évi 33. számú SZNT-rendelet érvénytelenítése jelentős következményekkel járna az ellenállás és a második világháború értelmezését (ha ugyan lehet egy háborút értelmezni) illetően.

Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az ilyen és ehhez hasonló rendeletek eltörlése nagyon bonyolult feladat. Ezek ugyanis nemcsak a németeket és a magyarokat érintik, hanem általában az árulókat és a háborús bűnösöket. A törvény értelmében nem kizárólagosan etnikai alapon folyt az ítélkezés, így aztán a törvény eltörlése az összes háborús bűnös rehabilitációját és az antifasiszta harc újraértelmezését jelentené. Ez utóbbi, napjainkban, amikor a háború alatti népuralmat éltetjük, rendkívüli jelentőségű.

Jegyzetek

¹ Például Blumenwitz, D.: Benešovy dekréty z roku 1945 z hlediska mezinárodního práva *Střední Evropa*, 26, 1992.

² *Pravda*, 47, 26. 2.1993.

³ *Új Szó*, 24. 4.1992. A Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom javaslata a jóvátétel ügyében.

⁴ A dél-szlovákiai vagyonekhozásokról és a földreformról részletesebben: Šutaj, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948*. Bratislava 1993.

⁵ *Új Szó*, 8. 7. 1993. Beszélgetés Popély Gyulával és Janics Kálmánnal.

⁶ *Názory na vybrané problémy Slovákov a Madarov zijúcich v národnostne zmiesanych oblastiach Slovenska*. Bratislava 1993.

Az előző rendszerek okozta károk vagyoni kártérítésének időhatárát a megkérdezettek a következőképpen ítélik meg (az adatok százalékban értendők):

	Teljes minta	Szlovákok	Magyarok
1918	5	3	7
1938	7	4	10
1945	22	14	31
1948	31	41	20
egyéb válasz	8	12	4
nem tudta	27	26	28

⁷ *Új Szó*. 22. 7. 1993.

⁸ Slovenský Národný Archív, f. ÚP ZP, mf. II. A. 365, c.913. Správa povereníka spravodlivosti o ľudovom súdnictve z januára 1949.

HOW THE HUNGARIAN MINORITY OF SLOVAKIA SEES BENEŠ'S POST-1945 PRESIDENTIAL DECREES

In his paper the director of the Social Science Institute of the Slovak Academy of Sciences examines how members of the Hungarian minority of Slovakia elaborate now in historical, political and legal terms the discriminative orders issued after World War II in violation of the civil rights of the German and Hungarian minorities. The members of the two national minorities meant for deportation were deprived of all civilian, political and proprietary rights by the decrees of Edvard Beneš, president of the Czechoslovak Republic. The present-day political parties of the Hungarian minority and the organisations of the German community demand the nullification of Beneš' decrees. Based on a brief review of the post-war property situation and the activity of the people's tribunals, the author concludes that despite the grievances of the Hungarian minority, the non-recurrent abolition of the Beneš decrees is hardly imaginable.